

гель Г.В. Собрание сочинений. -М.: Юрид. лит, 1963. -Т.7. -С.30-33.

22. Байтин М.И. Сущность права. -Саратов, 2001. -312с.

23. Голочевський Р.П. Система джерел права: поняття, види, структура // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. -2002. -№ 20. -С.160-164.

24. Пархоменко Н.М. Договір у системі форм права України. -К.: Оріяна, 2000. -240 с.

25. Адміністративне право України /За ред. Ю.П. Битяка. -Х.: Право, 2000. -520 с.

26. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне

право України: Підручник. -К.: Юрінком Інтер, 2003. -544с.

27. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. -Х.: Консум, 1998. -480 с.

28. Чанышева Г.И., Болотина Н.Б. Трудовое право Украины. -Х.: Одиссей, 1999. -480 с.

29. Трудовое право в вопросах и ответах: Учебно-справ. пособие /Под ред. В.В. Жернакова. -Х.: Одиссей, 2000. -624 с.

Надійшла до редколегії 16.04.2004

ГОРОДЯНКО С.В. СУЩНОСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ И УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗАЩИЩЕННОСТИ ЛИЧНОГО СОСТАВА

Исследовано содержание, особенности, качества и основные источники права и нормативно-правовых актов о профессиональной защищенности работников органов внутренних дел.

***

GORODJANKO S.V. ESSENCE OF NORMATIVE-LEGAL MAINTENANCE OF THE ORGANIZATION AND MANAGEMENT IN SPHERE OF PROFESSIONAL SECURITY OF STAFF

The maintenance, features, qualities and the basic sources of the law and normative-legal acts about professional security of employees of law-enforcement organs is investigated.

Д.В. ЖУРАВЛЬОВ

Запорізький юридичний інститут МВС України

УДК 340.13:349.2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Розглянута сутність нормативно-правового акту як юридичного джерела і форми права.

Норми трудового права і нормативні приписи містяться в нормативно-правових актах, покликаних регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини. Як відмічають І.С. Самощенко, І.Ф. Кузьмін, Р.М. Романов, законодавство як система має не один, а декілька інваріантних "зрізів" структур, серед яких "структура нормативного припису, структура нормативного акту, структура інституту тощо. Кожна з цих структур побудови є інваріантним "зрізом" законодавства як системи, з точки зору елементів, з яких воно складається" [1, с.9]. З нашої точки зору нормативно-правовий акт як юридичне джерело і форма права є системою певного рівня, яка має власну структуру. М.В. Цвік доводить, "що найбільш поширеною формою існування права в Україні є законодавство, яке, в свою чергу, складається з системи нормативних актів. Автор також застерігає, що термін "нормативний акт" має певною мірою умовний

характер. По-перше, лише частина актів, які мають відповідну юридичну форму нормативного акта, є завжди нормативними (закони, інструкції міністерств, відомств), а більшість (укази, постанови уряду місцевої адміністрації тощо) – як нормативними, так і ненормативними. По-друге, навіть ті акти, що дійсно є нормативними (наприклад, закони), на практиці час від часу можуть містити в собі ті чи інші нормативні положення. Існування нормативних актів підтверджує, що не тільки право, а й законодавство має власну структуру. Первісним елементом у структурі права є правова норма, а у структурі законодавства – законодавчий припис. Законодавство є головною формою існування права. Воно, як й інші правові форми, складається із законодавчих правових приписів та нормативно-правових актів" [2, с.16-17]. Поняття нормативно-правового акту було детально досліджене загальною теорією

єю права. Однак і досі існують деякі розбіжності між вченими щодо його сутності та природи. Виходячи з цього метою статті є дослідження особливостей нормативно-правового акта як структурного елемента системи трудового законодавства.

В.М. Сирих зазначає, що розуміння нормативно-правового акту як акту, який містить норми права, правильно формує основне призначення такого письмового документу – закріплювати владні веління держави, її органів в формі норми права, вносити відповідні корективи в систему існуючого права. “Нормативно-правовий акт – це не усяка сукупність дочірчих норм права. В нормативно-правовому акті, як мінімум, повинна міститись одна оригінальна норма. Таким чином, нормативно-правовий акт являє собою письмовий документ, за допомогою якого правотворчий орган в межах своєї компетенції вносить зміни в систему чинних норм права шляхом прийняття нових норм права або рішення, направлено на відміну застарілих актів” [3, с.192-194]. Нормативно-правовий акт, відзначає В.П. Хропанюк, є одним з основних джерел права сучасної держави. В ньому виявляється більшість правових норм, які регулюють найважливіші, з точки зору особистості її інтереси і потреби, суспільні відносини.

Інші джерела права (правові звичаї, судові та адміністративні прецеденти) загально регулятивною значимістю не володіють. Вони відіграють часткову допоміжну але додаткову роль в регулюванні суспільних відносин. В нормативно-правових актах закріплюються норми, які враховують інтереси більшості і меншості у цілому, координують їх залежно від конкретних економічних соціальних, національних та міжнародних відносин в даний історичний період [4, с.239]. С.С. Алексєєв пише: “Правовий акт – це належним чином (мовно-документально) оформлена, зовнішньо виявлена воля держави, її органів, окремих осіб, яка виступає в якості носія змістовних елементів правової системи – юридичних норм, правоположень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб” [5, с.191-193]. О.Ф. Скакун позначає, що нормативно-правовий акт – це офіційний акт – волевиявлення (рішення) уповноважених суб’єктів права, який встановлює (змінює, відмінює) правові норми з метою регулювання суспільних відносин. Або зазначає: акт правотворчості, що містить юридичні норми [6, с.338-339].

В.С. Нерсисянц свідчить, що поняття “нормативно-правові акти” включає широкий комплекс актів правотворчості, виданих органами законодавчої, виконавчої, а часто й судової влади. Нормативно-правовими вони називаються тому, що містять норми права. По суті, дане поняття є синонімом поняття “законодавство” в широкому вимірі. Це основне джерело права в країнах романо-германської правової сім’ї. Важливу роль відіграють нормативно-правові акти і в країнах англо-американського права. Таке значення нормативно-правових актів в правовому регулюванні пояснюється рядом суттєвих переваг порівняно з іншими джерелами права. Це, зокрема, загальний характер приписів, які містяться в них, розрахованих на багатократне застосування, можливість охоплення широких сфер суспільного життя, відносна швидкість процедури їх прийняття,

зміни або відміни, висока техніка систематизації і кодифікації нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти видаються органами держави лише в певній формі та в межах компетенції правотворчого органу. Звідси юридична сила нормативного акту визначається місцем в системі органів держави того органу, від імені якого він виданий. У свою чергу, в ієрархії нормативно-правових актів відображається структура держави [7, с.272].

М.І. Мотузов та А.В. Малько зауважують, що нормативно-правові акти є основною та найбільш досконалою формою сучасного права. Їх велика питома вага порівняно з іншими формами пов’язана, перш за все, з посиленням ролі держави в регулюванні суспільно-важливих відносин. Крім того, їх широкому використанню “домагають” такі якості, як здатність централізовано регулювати різні відносини, швидко реагувати на зміни потреб суспільного розвитку, чіткість і доступність викладення виражених в ньому приписів [8, с.379]. На думку В.М. Корельського та В.Д. Перевалова, нормативні акти – домінуюче джерело права у всіх правових системах світу, вони мають низку переваг: можуть видаватись оперативно, змінюючись в будь-яких своїх частинах, що дозволяє швидко реагувати на соціальні процеси; нормативні акти, як правило, певним чином систематизовані, що дозволяє легко здійснити пошук потрібного документу для застосування або реалізації, дозволяють точно фіксувати зміст правових норм, що допомагає проводити єдину політику, не допускати суб’єктивного тлумачення і застосування норм; підтримуються державою, нею охороняються. “Нормативний акт – це офіційний документ, створений компетентними органами держави і містить загальнообов’язкові юридичні норми” [9, с.288-289].

Цікавий підхід до розуміння суті й характерних ознак нормативно-правового акту у Л.Л. Рогачової, яка робить висновок, що нормативний правовий акт – це офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими суб’єктами правотворчості у визначених законом порядку і формі, який містить норми права. Для нормативних правових актів характерні такі ознаки. Вони:

- 1) завжди містять норми права (оформлюють встановлення, зміну чи доповнення норм права);
- 2) приймаються тільки правотворчими суб’єктами і в межах їх компетенції. Суб’єктами прийняття нормативних актів в Україні є народ України, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, міністерства, інші органи і посадові особи, передбачені Конституцією та законами України;
- 3) приймаються з дотриманням певної процедури. Основними стадіями правотворчого процесу є правотворча ініціатива, розробка, розгляд, обговорення проєктів нормативних актів, прийняття та введення їх в дію;
- 4) ухвалюються суб’єктами правотворчості в формах, визначених для кожного з них Конституцією і законами України (верховна Рада приймає закони, Президент – укази, Кабінет Міністрів – постанови).

До нормативного правового акту як офіційного письмового документу ставляться відповідні вимоги. По-перше, його структура повинна включати назву акта (вка-

зує на орган, який видав акт, вид акта, предмет регулювання, преамбулу (містить інформацію про причини, умови, ціль прийняття акта, принципи його дії), розділи, глави, статті, пункти, підпункти статей. Кодифіковані нормативні акти поділяються на загальну і особливу частини. Загальна частина містить норми-принципи, дефініції, юридичні конструкції, статутні приписи тощо, а особлива – норми, які визначають вид і міру можливої або необхідної поведінки, міру юридичної відповідальності, спеціалізовані приписи. Наприкінці акта розміщується дата і місце його прийняття, а також підпис відповідальної посадової особи. Засвідчення (скріплення підписом) офіційних текстів нормативних актів в Україні здійснюється щодо законів України – Президентом, постанов Кабінету Міністрів України – прем'єр-міністром, рішень органів місцевого самоврядування – головами місцевих рад.

По-друге, нормативні правові акти підлягають обов'язковій державній реєстрації та обліку. Так, нормативні правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, що торкаються прав, свобод та законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер, реєструються в Міністерстві юстиції України. В Україні створено Єдиний державний реєстр нормативних актів, до якого включаються чинні, опубліковані та неопубліковані, в тому числі з обмежувальними грифами, закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента, декрети, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів, нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів адміністративно-господарського управління і контролю, зареєстровані в Міністерстві юстиції, нормативні акти Національного банку, міжнародні договори України.

По-третє, нормативні правові акти опрацьовуються з урахуванням правил юридичної техніки. Ці правила, зокрема, передбачають вимоги щодо використання мови (в тому числі юридичної термінології), прийомів і засобів викладання тексту нормативних актів, юридичних конструкцій, дотримання логічних законів. По-четверте, нормативні правові акти публікуються в офіційних друкованих виданнях. Наприклад, закони України, нормативні акти Президента, Кабінету Міністрів, Національного банку, міністерство та інших центральних органів виконавчої влади з 1997 року публікуються в щотижневому офіційному бюлетені "Офіційний вісник України" [10, с.297-298].

Враховання наведених положень, висновків, зроблених відомими вченими теоретиками права, дозволяє виокремити найсуттєвіші ознаки нормативно-правового акту. Отже: а) нормативно-правовий акт – це основне джерело права більшості країн світу; б) ухвалюється чи санкціонується уповноваженими органами держави, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правотворчості і є їх одностороннім волевиявленням; в) має зовнішню форму у вигляді певного писемного документу; г) містить нові норми права, нормативні приписи, чи змінює, скасовує чинні; д) приймається згідно з чітко визначеною процедурою; е) має юридичну силу, що відображає співвідношення з іншими правовими актами, місце і роль у системі законодавстві; ж) надає волі народу офіційного характеру. Відзначимо, що

від нормативно-правових актів слід відрізнити офіційні юридичні документи, які не містять норм права і не вносять безпосередньо змін у законодавство. Наприклад, акти затвердження положень, правил, статутів чи акти, які складаються з декларацій, закликів. Практичне значення має розрізнення нормативно-правових актів і актів застосування норм права, тому що останні містять не правила загального характеру, а індивідуальні приписи, адресовані певним суб'єктам і призначені для вирішення конкретних юридичних справ, засвідчення тих чи інших фактів.

У ключі нашого дослідження в нормативних актах слід, перш за все, бачити форму, що складається із окремих приписів, за допомогою якої функціонують усі елементи правової системи. Ця форма повинна бути змістовною. Зміст нормативного акту залежить від характеру суспільних відносин, що ним регулюються (матеріальний зміст); від характеру відображення в ньому державної або народної волі (вольовий зміст); типу і характеру правових приписів, що ним встановлюються, і особливостей відображення в ньому вимог справедливості, законності і доцільності (юридичний зміст). В цілому для всієї системи нормативно-правових актів забезпечує впорядкування та ранжирування правових норм, приписів, надає формальній визначеності нормативним та іншим проявам юридичної матерії. Все це, безумовно, сприяє досягненню та підвищенню та підвищенню ефективності правового регулювання. Відмінність змісту юридичних актів є головним критерієм їх класифікації. Цей зміст можуть становити як нормативні правила поведінки, так і ненормативні положення. Відповідно, нормативні акти (в тому числі правові) та ненормативні є головними підсистемами в загальній системі юридичних актів, підґрунтям якої виступає не тільки система права, а й права в цілому.

Нормативно-правові акти стоять над усіма іншими юридичними актами. В їх нормативних приписах найбільш повно і концентровано втілюється всезагальна справедливість. Теорія правових актів є досить докладно розробленою юридичною наукою, в ній зокрема зазначено їх систему та ієрархічну супідрядність, проведено їх поділ на такі види, як галузеві й міжгалузеві загальні й спеціальні, матеріальні процесуальні, постійні й тимчасові, звичайні [11, с.12]. Як вже зазначалося, з усіх юридичних актів тільки правові містять норми права. Для їх відмежування від інших юридичних актів необхідне чітке означення сукупності ознак нормативності. До них слід віднести: загальний характер (неперсоніфікованість) їх змісту; можливість багаторазового застосування до передбачених нормою типових ситуацій; первісність сформульованих у них прав і обов'язків. Термін "нормативно-правовий акт" доречно використовувати лише щодо тих юридичних актів, яким перш за все властиві перелічені ознаки, актів класичних, які складаються із приписів, що містять норми-масштаби поведінки.

Такий підхід до розуміння характерних ознак нормативно-правового акту, його соціально-юридичної природи дозволяє визначити поняття останнього як виявлене в офіційній письмово-документальній формі джерело права, прийняте або санкціоноване спеціально уповноваженими

компетентними органами, що містить норми права та нормативні приписи, покликані регулювати різні за характером і сутністю суспільні відносини. Визначення родового поняття нормативно-правового акту є передумовою визначення такого його родового різновиду, як нормативно-правовий в системі трудового законодавства. Отже, нормативно-правовий акт в системі трудового законодавства України – це виявлене в офіційній письмово-документальній формі джерело трудового права, прийняте або санкціоноване спеціально уповноваженими компетентними органами, що містить норми трудового права і нормативні приписи, покликані регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини.

Нормативно-правові акти покликані регулювати суспільно-трудова відносини можна класифікувати за різними критеріями: 1) за суб'єктами ухвалення – на акти державних органів, народу в процесі референдуму, громадських об'єднань, трудових колективів, спільні акти органів держави і недержавних формувань; 2) за юридичною силою – на закони і підзаконні нормативні акти; 3) за сферою дії – на загальнообов'язкові, спеціальні, локальні; 4) за ступенем загальності правових норм – на загальні і конкретизаційні; 5) за характером волевиявлення – на акти встановлення, зміни та скасування норм трудового права і нормативних приписів; 6) за часом дії – з визначеним строком і без визначеного строку. Найпоширенішою диференціацією досліджуваного різновиду нормативно-правових актів слід вважати їх класифікацію за суб'єктами нормотворчості. Верховна Рада видає Закони і Постанови; Президент – Укази. Органи виконавчої влади видають такі нормативно-правові акти: Кабінет Міністрів - Декрети і Постанови; керівники міністерств і відомств - інструкції, вказівки, нормативні накази; місцеві ради народних депутатів - рішення і ухвали; виконавчі комітети місцевих рад - рішення, а керівники їх управлінь і відділів та керівники обласних і районних державних адміністрацій - нормативні накази; адміністрація державних підприємств, установ, організацій - нормативні накази і інструкції.

Чинність розглядуваних нормативно-правових актів – це їх фактичний вплив на трудові відносини. Кожний нормативно-правовий акт призначений для урегулювання певних трудових відносин, тому встановлення меж його чинності є необхідною умовою забезпечення правомірності використання і застосування приписів, які складають зміст цього акту. Чинність нормативно-правових актів обмежена трьома параметрами: терміном чинності, тобто часом, протягом якого нормативно-правовий акт має юридичну силу; на який поширюється чинність нормативно-правового акту; колом осіб, які підпадають під вплив нормативно-правового акта і на сонові його набирають юридичних прав і обов'язків. Дія нормативно-правових актів у часі обмежена моментом набрання ними юридичної сили і моментом її втрати. Нормативно-правові акти набирають чинності: з часу, зазначеного в самому нормативно-правовому акті, за яким цей нормативно-правовий акт набирає чинності; з часу прийняття чи підпису, зазначених, як правило, у самому нормативно-правовому акті; з часу опублікування нормативно-правового акта; нормативно-

правові акти, в яких в тій чи іншій формі не зазначено час набрання чинності, вступають в силу на всій території України одночасно після завершення 10-денного строку з моменту опублікування, причому нормативно-правові акти повинні бути опубліковані не пізніше 7-денного строку після їх прийняття; з часу, з якого вони надійшли адресату, що притаманне відомчим нормативним актам. Нормативно-правові акти втрачають чинність внаслідок закінчення обумовленого терміну дії; внаслідок зміни обставин, для врегулювання яких вони були призначені; внаслідок відміни (скасування) даного акту іншим чи спеціально призначеним актом.

Чинність новоприйнятих нормативно-правових актів поширюється на відносини, що виникають після набрання ними чинності. Чинність нормативно-правових актів у просторі – це поширення їх впливу на певну територію (держави в цілому, окремого регіону, підприємства, установи, організації). До території держави належать: земля, надра, води та повітряний простір у межах державних кордонів, територія посольств, військові судна, у відкритому морі і в межах територіальних вод інших держав, повітряні і космічні літаючі апарати. Нормативно-правові акти вищих органів законодавчої і виконавчої влади мають чинність на всій території держави, а місцевих – на території відповідного регіону чи підприємства, установи, організації. Чинність нормативно-правових актів щодо певного кола осіб визначає підлеглість осіб вимогам нормативно-правових актів. Згідно із загальним правилом, чинність нормативно-правового акта поширюється на всіх осіб, які перебувають у межах певної території. Чинність нормативно-правових актів поширюється не тільки на громадян України, а й, за деякими обмеженнями, - на іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на території України.

Відзначимо, що крім нормативно-правових актів, покликаних регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини, до юридичних актів належать інтерпретаційні акти та акти застосування норм трудового права. Інтерпретаційні акти – це акти тлумачення норм трудового права. Якщо нормативні правові акти мають своєю метою встановити чи змінити зміст трудових правових норм, то акти тлумачення норм трудового права спрямовані на роз'яснення їх змісту, меж дії прийнятих норм трудового права. Так акти адресовані суб'єктам, які застосовують норми трудового права, що роз'яснені в інтерпретаційному акті. Акти застосування норм трудового права – це акти державних та інших уповноважених організацій, посадових осіб, які містять державно-владні, персоніфіковані правові рішення з конкретних юридичних справ (наприклад, вирок суду, наказ керівника підприємства). Індивідуальні акти адресуються конкретним особам і організаціям і обов'язкові для виконання тільки ними. На відміну від індивідуальних, нормативні правові акти містять загальнообов'язкові правила поведінки (норми), відрізняються від них персоніфікованістю адресатів, тобто обов'язкові для всіх суб'єктів трудового права, що опиняються в нормативно-регламентованій ситуації. Нормативні акти, як правило діють тривалий і невизначений час і не вичерпують себе фактами їх застосування. Нормативні правові акти є осно-

вною формою трудового права України. Вони становлять єдину ієрархічну систему, яка повинна характеризуватися внутрішньою узгодженістю і забезпечувати правове регулювання в різних сферах суспільно-трудових відносин.

Таким чином, нормативно-правові акти покликані регулювати трудові відносини, виконують дві рівновеликі функції: юридичного джерела трудового права і форми трудового права, тобто виступають як спосіб існування й вираження норм трудового права та правових приписів. З нашої точки зору, ці функції мають багато спільного і взаємодоповнюють одна одну. Їх єдність та взаємозалежність пов'язана з сутністю нормативно-правового акту – найефективнішим чином регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини. О.А. Пучков справедливо вказує, що поняття “джерело права” існує багато століть, коли його тлумачать і застосовують правники усіх країн. Якщо виходити з загальнопоширеного значення терміна “джерело”, то в сфері права під ним розуміють силу, утворюючу право. Такою силою насамперед є влада держави, яка реагує на потреби суспільства, розвиток суспільних відносин та приймає відповідні правові рішення. “Поряд з цим, джерелами права слід також визначити форму виявлення державної волі, форму, в якій міститься правове рішення держави. За допомогою форми право набуває свої невід'ємні риси й ознаки: загальнообов'язковість, загальновідомість. Це поняття джерела має значення посудини, в яку заключні юридичні норми.

Звичайно в теорії називають чотири види джерел права: нормативний акт, судовий прецедент, санкціонований звичай та договір” [9, с.287]. І.М. Погребний також не розрізняє форми і джерела права. Під ними він розуміє офіційні способи зовнішнього вираження й закріплення права [12, с.55]. Виникнення окремих норм права, відзначають М.М. Рассолов, В.О. Лугін, Б.С. Ебзєєв, обумовлено певними явищами суспільного життя, які в сукупності складаючи причину виникнення норм права утворюють те, що можна назвати джерелами права. Джерелом права у цьому сенсі є матеріальні умови життя суспільства. Матеріальні умови життя суспільства визначають усю сукупність суспільних відносин. Ними, зокрема, визначається зміст волі народу, а відповідно, і зміст, і виявлення тих чи інших норм права. “Однак поняття джерела права в юридичних науках вживається і в іншому, спеціально юридичному смислі. Під джерелами права у цьому вимірі прийнято називати ту особливу специфічну форму, в яку “одягаються” норми права” [13, с.186]. В.О. Коток позначає, що в сучасній і дореволюційній юридичній літературі спеціалісти майже однаково підходять до визначення поняття форм (джерел) права, оскільки ці терміни застосовувались ще в стародавньому Римі. Такі філософські категорії, як “зміст” і “форма” нерозривно пов'язані між собою і застосовуються також в правознавстві.

По своєму змісту право виражає економічні, політичні, моральні та інші соціальні відносини. Цей зміст виражається в певних формах, оскільки “зміст формований”, а “форма змістовна”. В правознавстві ці категорії мають свою специфіку. Ця специфіка зводиться до того, що зміст і форма права повинні бути офіційно визнані (прийняті або

санкціоновані) державною владою або, в окремих випадках, суспільством. Це офіційне визнання надає юридичну силу формам права. Наприклад, проекти законів і самі закони по своєму змісту і формі можуть бути однакові, але закон відноситься до нормативно-правових актів, які мають юридичну силу і всі риси форм права. Проекти законів не являються формою права, оскільки не мають юридичної сили. Він підкреслює, що поняття форми і джерела права мають різне значення і ототожнювати їх не можна. Термін джерела права має багато значень: а) його розуміють як сили, які творять право, наприклад, джерелом права можна вважати волю Бога, волю народу, правосвідомість, ідею справедливості, державну владу. Вони можуть мати матеріальний і ідеальний зміст; б) матеріали, покладені в основу того чи іншого законодавства. Римське право послужило джерелом для німецького цивільного кодексу, праці вченого Потье – для французького кодексу Наполеона; в) під джерелами права також розуміють засоби пізнання. Наприклад, іноді говорять, що право можна пізнати із закону. Вибір терміну “джерело права” приписують Тіту Лівію, який в своїй “історії” називає Закон XII таблиць джерелом права. Історики держави і права це й сьогодні історичні пам'ятники права називають джерелами права. В минулому і сьогодні до поняття “джерело права” підходять, по суті, з двох позицій: 1) його розуміють як матеріальне джерело права – звідки йде зміст норми або правотворча сила наприклад, державна влада, парламент, Верховна Рада України, Президент України, судові органи; 2) формальне джерело права – спосіб вираження змісту правил поведінки або те, що дає правило загальнообов'язковий характер [14, с.33-34]. Отже, в юридичній літературі разом з поняттям “форма права” використовується поняття “джерело права”.

На нашу думку, джерело трудового права в матеріальному розумінні - це фактори, які обумовлюють виникнення, розвиток, зміст трудового права (передусім система соціально-економічних відносин). Джерело трудового права в ідеалістичному розумінні - це сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право. Джерело трудового права в спеціально-юридичному розумінні - це і є власне форма трудового права, тобто зовнішня форма вираження і існування норм трудового права. Переважання тих чи інших форм трудового права в державі залежить від специфіки правової системи, історичних традицій, національних особливостей, якості правотворчості, рівня правової культури суспільства тощо. Саме багатогранність терміну “джерело трудового права” вимагає теорію трудового права обійти його і замінити іншим терміном - “форми трудового права”. Форми трудового права - це по суті різні види трудового права, які склались історично і які вибирає держава, відрізняються вони по способу оформлення змісту норм трудового права. Це зовнішня форма існування змісту норм трудового права. Таким чином, форма трудового права – це зовнішнє оформлення змісту норм трудового права і правових приписів, які офіційно встановлені (або санкціоновані) уповноваженими державними органами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Система советского законодательства /Под ред. И.С. Самошенко. –М.: Юрид. лит., 1980. –326 с.
2. Цвік М. Про систему юридичних актів // Вісник Академії правових наук України. –2002. –№ 3. –С.14-24.
3. Сырых В.М. Теория государства и права. –М.: Юстицинформ, 2001. –529 с.
4. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. –М.: Интерстиль, 2000. –377 с.
5. Алексеев С.С. Общая теория права: Курс лекций в 2-х т. –Т.2. –М.: Юрид. лит., 1982. –360 с.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. –Харьков: Консум, Ун-т внутр. дел, 2000. –704 с.
7. Проблемы общей теории права и государства /Под общ. ред. В.С. Нерсисянца. –М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. –832 с.
8. Теория государства и права: Курс лекций /Под ред.

- Н.И. Матузова и А.В. Малько. –М.: Юрист, 2001. –776 с.
9. Теория государства и права /Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. –М.: НОРМА-ИНФРА. М., 1988. –570 с.
10. Загальна теорія держави і права /За ред. М.В. Цвіка, В.Д.Ткаченка, О.В. Петришина. –Х.: Право, 2002. –432 с.
11. Тихомиров Ю.А. Котелевская И.В. Правовые акты: Учебно-тематическое пособие. –М.: Юрист, 1995. –204 с.
12. Погребной И.М. Теория права: Учебное пособие. –Х.: Основа, 2003. –128 с.
13. Теория государства и права: Учебник /Под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лугина, Б.С. Эбзеева. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. –640 с.
14. Коток В.О. Теория права: Курс лекций. –К.: Вентури, 1996. –208 с.

Надійшла до редколегії 12.06.2004

ЖУРАВЛЕВ Д.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ АКТ КАК СТРУКТУРНЫЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Рассмотрена сущность нормативно-правового акта как юридического источника и формы права.

***

ZHURAVLEV D.V. THE NORMATIVE-LEGAL ACT AS THE STRUCTURAL ELEMENT OF THE LABOR LEGISLATION SYSTEM

The essence of the normative-legal act as legal source and form of the law is considered.

УДК 349.2.008.6

Н.А. КОЛОТІК

Національний університет внутрішніх справ

ЗМІСТ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Розглянуті проблеми, сутність і зміст, поняття контролю в сфері трудового права.

Надійний захист трудових прав працівників безпосередньо залежить від якості контрольної діяльності спеціально уповноважених органів за правильною реалізацією нормативних приписів, покликаних забезпечувати виникнення, розвиток і припинення трудових правовідносин. Слушною з цього приводу є думка В.І. Прокопенко, що будь-яке законодавство, особливо законодавство про охорону праці, ефективне тоді, коли воно неухильно виконується усіма зацікавленими учасниками відносин. Для здійснення цієї мети держава уповноважила відповідні органи та інспекції, які здійснюють свої повноваження в двох правових формах: шляхом нагляду і шляхом контролю [1, с.393-394]. Незважаючи на це, останнім часом значно збільшилась кількість порушень нормативних правил про працю усіма учасниками трудових та тісно пов'язаних з ними інших відносин. Як наслідок, ефективність захисту трудових прав, свобод та законних інтересів працівників нині не відповідає цивілізованам стандартам, а отже, бажає кращого. Про це неодноразово відзначалось в науковій і публіцистичній літературі. Наприклад, О.В. Смирнов

вказує, що за останній час значно збільшилось число порушень трудових та інших соціальних прав громадян; збільшились випадки незаконних звільнень, прийняли масовий характер несвоєчасна виплата заробітної плати та направлення працівників у вимушені неоплачувані відпустки; в багатьох комерційних організаціях трудові відносини не оформлюються в установленому законом порядку. “У цьому зв'язку зростає значення нагляду й контролю за дотриманням трудового законодавства” [2, с.357].

Г.І. Чанишева та Н.Б. Болотіна доводять, що головними причинами масових порушень законодавства України про оплату праці є відсутність ефективних економічних, адміністративних та кримінально-правових механізмів, які б примушували працедавців до безумовного їх виконання, недобросовісний відомчий та регіональний контроль за дотриманням законодавства про працю і оплату праці галузевих міністерств, відомств, органів місцевої виконавчої влади; відсутність ефективних юридичних та організаційних процедур забезпечення реального і відповідного представництва інтересів держави в акціонерних органі-